

4. Ящук Ж. Екзистенційність як художньо- естетичний метод в українській літературі XX століття: дис. канд. філос. наук: 09.00.08. Київ: Київський ун-т ім. Тараса Шевченка, 1998. 155 с.

*Алла Боднар,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені В. Гнатюка,
студентка II курсу
факультету філології і журналістики
Науковий керівник:
д. філол. н., проф. Оксана Лабащук*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У ЦИКЛІ ПАМФЛЕТІВ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО «АПОЛОГЕТИ ПИСАРИЗМУ»

Постановка проблеми. Літературна дискусія 1925–1927 років викликала появу полемічних творів, автори яких намагалися обґрунтувати власне бачення напрямку розвитку української культури загалом та літератури зокрема на тлі політики українізації – спотвореного піклування комуністичної партії про підтримку національних меншин. Микола Хвильовий з притаманною йому щирою експресією став центральною фігурою цієї дискусії. Його памфлети, об'єднані в цикл під назвою «Апологети писаризму», були опубліковані в період з 28 лютого 1926 року до 28 березня 1926 року у газеті «Культура і Побут». Питання, що стали концептуальними у трактуванні Миколи Хвильового, не втрачають своєї гостроти й сьогодні, тому **тема роботи є актуальною**. Адже ми чітко бачимо фатальні наслідки російського впливу у питанні розвитку української культури, мови, і загалом політичного й економічного життя здавалося б незалежної країни. Чи не тому в XXI столітті на зрусіфікованій нашій землі лунали волення про прихід північного «визволителя»-вбивці, чи не тому стала загальновідомою і зовсім не смішною «какая разница?», що сто років

тому комуністичні покручі змели, знищили, переламали цвіт української нації, який мав виплеканий бажанням змін потенціал працювати задля успішного розвою своєї нації, формування її європейської ідентичності?!

Мета роботи – проаналізувати ідейний зміст циклу памфлетів «Апологети писаризму» як культурологічної декларації філософії українського мистецтва.

Важливість вирішення актуальних питань культурної революції, які стали предметом полеміки, настільки значна, що немає потреби повторюватися й звертати увагу на дрібниці, а «Треба бити в саму суть», – наголошує Хвильовий, адже «боротьба на літературному фронті вступає в нову фазу свого розвитку і набирає суто політичного характеру» [2, с. 1]. Опонуючи до плужанина С. Пилипенка, він у тринадцяти памфлетах формулює основні постулати подальшого розвитку української літератури.

Насамперед автор «Апологетів писаризму» обґрунтовує уже проголошене ним розуміння мистецтва – як пізнання життя. Принциповість у визначенні цього явища зумовлена тим, що воно впливає на тлумачення інших концептуальних питань полеміки, адже «кожна соціальна група має свій погляд на мистецтво, отже, й наше завдання – дати йому таке визначення, щоб воно відповідало історичним завданням пролетаріату» [2, с. 7]. Звертаючись до надбань мистецтва 17-20 років XX століття, Хвильовий наголошує, що ідеологічний «класовий суб’єктивізм» став причиною появи творів, котрі, як метелики, жили «один день». Причиною цього явища були соціальні потрясіння, які призвели до ситуації, коли «Старі соціальні форми зруйновано, народжується нове суспільство в нових формах». Але мистецтво «мусить служити революційному клас... як «класу для людства» [2, с. 9] – мова про перевагу загальнолюдських цінностей над революційними.

Категоричним видається твердження митця про «Просвіту» «як психологічну категорію позадницького типу, як антитезу до психологічної Європи» [2, с. 11]. На думку Івана Дзюби, мова тут йде про узагальнений образ, де «просвіта» – не конкретна культурницька структура, а традиція обмеженості й несмаку» [1, с. 15]. А Хвильовий своє щире вболівання за якісно нове мистецтво

спрямовує на народ, який «візьме мистецтво», а не «покрутить з нього цигарки» [2, с. 10]. Ознакою нової доби має стати й така організація літературних сил, яка виникатиме без насаджування зверху, а стихійно, через властиву мистецтву «анархічну конкуренцію», поєднуючи її з «чітким ідеологічним оформленням». Неокласики своїм мистецьким об'єднанням можуть бути зразком такого згуртування: вони не мають ні свого журналу, ні печатки, збираються нечасто за чашкою чаю, але «дух неокласики, як дух Божий, розкинув свої крила над Україною» [2, с. 15]. Акцентує Хвильовий і на проблемі масовізму в театрі, де відчутний брак п'єс попри створені «драморобчі технікуми», а причиною такого явища полеміст вважає відсутність «відповідної культурної атмосфери, культурного оточення», через що «досі наш письменник тоскує серед азіатчини» [2, с. 15].

Визначаючи мистецько-формальний критерій найбільш вдалим принципом поділу митців за їх організаційною приналежністю, памфлетист все ж залишає за письменниками, які «не галушки, їх поділяти не можна» [2, с. 15], право самостійно визначати, до якого літературного об'єднання вони належатимуть. Зауважмо, така позиція суперечила курсу партії на тотальний контроль за творчими організаціями, та й кожним митцем зокрема. Хвильовий палко пропагував диктатуру пролетаріату, вважаючи, що у мистецтві того часу може бути тільки «один центр – пролетарський, себто робітничо-селянський» [2, с. 18]. Почуваючи себе комуністом, він пропагував, що «лише пролетаріат здібний утворити відповідні умови для культурного ренесансу» та «відповідні умови для відродження молодого нації» [2, с. 19]. На тлі критики плужан за масовізм у літературі пафосно звучить твердження Хвильового про ВАПЛІТЕ як єдиний «легалізований ідеологічно-літературний центр», який здатний «виховати молодого письменника» [2, с. 19]. Месіанством пронизані його гасла: «ВАПЛІТЕ – сіль землі... ВАПЛІТЕ мусить взяти на себе історичну роль в розвитку пролетарського мистецтва... Це є громадський інститут марксистської естетики» [2, с. 20]. Однак, як покаже час, ні щиро-пафосні тези, ані прагнення прислужитися великій місії виховання плеяди пролетарських

митців нового покоління не врятують Хвильового від неминучої розправи за вільнодумство та надто активну авангардну позицію.

В українській літературі 20-х років ХХ століття набуло поширення явище масовізму, зумовлене намаганням комуністичної влади заохочувати до творчості селян та робітників. Це, звісно, знижувало художню цінність літературних надбань і підтримувало графоманство. В «Апологетах писаризму» Хвильовий гостро дорікав очільникові «Плугу» С. Пилипенку за поширений серед членів його організації «літературний масовізм», який вважав методом «виховання масової психіки» і «перш за все, – політика». Він наголосив доречно і принципово: «творити те, що називається мистецтвом, може не кожна людина, навіть не кожна культурна людина... то чи є рація збивати з пантелику сотні й тисячі малокультурних робітників і селян, запевняючи їх, що волею революції вони мусять одійти од своїх станків і плугів і утворити нове мистецтво?» [2, с. 21].

Плекаючи у серці світлу віру в ідеали «загірної комуни», Хвильовий безкомпромісно залишав право реалізації ідеологічного впливу на літературу за єдиним, на його переконання, ідеологічним центром – Компартією [2, с. 28]. Сам автор цієї пропаганди відчув наслідки такого впливу, втративши друзів-митців та обірвавши своє спустошене розчаруваннями молоде життя кулею в скроню.

«Дайош пролетаріат!» та «Іще «дайош» інтелігенцію!» – назви Х та ХІ памфлетів проголошують визначені Хвильовим суспільні класи, які творитимуть нове революційне мистецтво. Однак передусім треба «серйозно поставитися, кому це слід, до українізації пролетаріату» [2, с. 29]. Проблема, до речі, в Україні постійно актуальна: наче сьогодні пише памфлетист про «російського міщанина, який зі «скрежетом зубовним» вивчає цей «собачий язик», який кричить в Москву: «Гвалт! Рятуйте, хто в Бога вірує!» [2, с. 29]. Це питання вже не тільки про мову – воно гостро політичне, і на жаль, не розв'язане й дотепер, адже «дерусифікація робітництва» [2, с. 30] так і не відбулася. Інтелігенція ж повинна не протистояти пролетаріату, а стати його частиною, отримавши ідеологічну точку опори. Хвильовий запевняє: «Не маса, що не оформлена ідеологічно, буде

задавати ідеологічний тон культурному ренесансу, а інтелігенція цієї маси»[2, с. 32]. Важливим чинником для створення ідеологічної атмосфери у мистецтві Хвильовий вважає й залучення до літературної творчості під червоним прапором талановитої молоді: «Не зівай! Лови талановитий вузівський молодняк!»[2, с. 33].

Іван Дзюба зазначає: «Заключний, тринадцятий памфлет із циклу «Апологети писаризму» мав драстичну, відтоді немислиму назву: «Московські задрипанки» [1, с. 19]. Розлога цитата-епіграф Белінського викликає у Хвильового сміливі роздуми про те, «якою ненавистю до української поезії просякнuto було ту літературу, що в неї радять нам учитись наші москвофіли» [2, с. 35]. Відкидає митець також поради Костя Буревія, автора виданої у Москві брошури «Європа чи Росія?», вивчати світову літературу через переклади російською мовою. «Перекладами не заманите. Не заманите навіть оригінальною літературою, бо сьогодні, коли українська поезія сходить на цілком самостійний шлях, її в Москву не заманите ніяким «калачиком» [2, с. 36]. І знову, як і в інших памфлетах, відповідаючи на питання, на яку зі світових літератур українська має взяти курс у своєму розвитку, Хвильовий категорично стверджує: «У всякому разі не на російську. Це рішуче і без всяких заперечень» [2, с. 36]. Просить не плутати політичного союзу з літературою, яка «тяжить над нами в віках, як господар становища, який привчав нашу психіку до рабського наслідування» [2, с. 36]. І пропонує як естетичну декларацію орієнтуватися на західноєвропейське мистецтво. «В Європу ми поїдемо учитись, але з затаєнною думкою – за кілька років горіти надзвичайним світлом» – звертається до москвофілів з московських задрипанок Хвильовий [2, с. 7].

Чи усвідомлював автор «Апологетів писаризму», якою буде реакція комуністичної влади на його відверті й щирі ідеї? Очевидно, ні. Він, палкий прихильник комуністичної ідеології, не припускав, що за заклик втікати від Москви відчує сповна звинувачення у відступництві, націоналізмі, через небезпеку для членів очолюваної ним літературної організації змушений буде каятися, визнавати «помилки». Він «зітканий із суперечностей» [1, с. 44], але

справжній і прозірливий. За сто років по виходу «Апологетів писаризму» ми розуміємо значущість його тверджень і застережень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюба І. Микола Хвильовий: «азіатський ренесанс» і «психологічна Європа». Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 48 с.
2. Хвильовий М. Апологети писаризму. URL: http://ukrlit.org/faily/avtor/khvyliovyi_mykola/khvyliovyi-apolohety_pysaryzmu.pdf (дата звернення: 30.04.2025).

*Катерина Бондар,
Криворізький державний педагогічний університет,
магістрантка факультету української філології
Науковий керівник:
к. філол. н., доц. Світлана Журба*

ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ ВІЙНИ В РОМАНАХ СВІТЛАНИ ТАЛАН

Російсько-українська війна знайшла втілення в художній літературі, створеній безпосередніми очевидцями, учасниками подій. Сучасна українська комбатантська проза представлена різножанровими творами: «Маріупольський процес» Галини Вдовиченко, «Іловайськ» Євгена Положія, «Книга змін» Андрія Цаплієнка, «Чорне сонце» Василя Шкляра, «Ракурс», «Оголений нерв» Світлани Талан, «Котик, Півник, Шафка» Олександра Михеда, «Окупація» Альони Мовчан, «З любов'ю – тато» Валерія Пузіка, «Арабески» Сергія Жадана та ін. Письменники прагнуть передати тривогу і біль, втрати, руїни, смерті, тортури, і, поряд з цим, – надію, вболівання за рідних і близьких, віру в перемогу над ворогом.

Воєнна література спрямована на полівекторну репрезентацію реалій сьогодення. Актуальними в цьому аспекті є романи «Оголений нерв»,